

УДК 82.091

Марія Шмир
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка

Т. Г. ШЕВЧЕНКО І НІМЕЦЬКОМОВНИЙ СВІТ

У статті розкривається шлях Т. Шевченка в німецьку літературу, розглядаються перші спроби перекласти його твори німецькою мовою, підкреслюється великий інтерес до творчості Кобзаря серед представників німецькомовного світу та висока оцінка універсальності його таланту.

Ключові слова: німецькомовний світ, універсальність таланту, творчість Кобзаря, переклад творів.

Artykuł przedstawia wprowadzenie T. Szewczenki do literatury niemieckiej oraz pierwsze próby tłumaczenia jego utworów na język niemiecki. Podkreślone jest wielkie zainteresowanie twórczością Kobziarza wśród świata niemieckojęzycznego i wysoka ocena uniwersalności jego talentu.

Słowa-klucze: świat niemieckojęzyczny, uniwersalność talentu, twórczość Kobziarza, tłumaczenie utworów.

The article reveals the way of Taras Shevchenko into German literature, the first attempts to translate his works into German are considered, the great interest to the work of Kobzar among the German-speaking world is emphasized as well as the appreciation of the universal character of his talent.

Keywords: German-speaking world, versatile talent, creativity of Kobzar, translation of literary works.

Про творчість Т. Шевченка в німецькомовному світі написано багато праць як популярного, так і наукового характеру.

Починаючи з 1840 року аж до сьогодні понад 500 інтерпретаторів пробували відтворити слово Т. Шевченка іноземними мовами. Це послужило об'єктивною передумовою послідовної оцінки впливу Шевченкової творчості на міжнародний літературний процес.

Великий вклад у дослідження творчості Т. Шевченка у німецькомовному світі внесли такі науковці: Г. М. Дима, О. Миронов, В. І. Свєрцова, І. Гузар, І. Дзюба, М. Зимомря та інші.

І. Гузар вперше в шевченкознавстві дає порівняння двох геніїв. Широкий спектр дослідів дозволили авторові пролити цілком нове світло на творчість обох поетів-митців, в яких вона помітила багато спільних рис. І. Гузар бачить в них обох тенденцію зближення до класицизму і класичного реалізму, що проявляється в їх ідеології, світосприйманні, і в стильових нахилах поетичної та мистецької творчості [2, с. 208].

Мета даної статті полягає в тому, щоб розкрити шлях Великого Кобзаря в німецьку літературу, показати великий інтерес до його творчості представників німецькомовного світу та високу оцінку універсальності його таланту.

Тарас Шевченко ввійшов до німецької літератури дещо особливим шляхом, ніж до інших європейських літератур. Це пояснюється тим, що своїм географічним положенням німці ближчі до українців, ніж інші західно-європейські наро-

ди, а також вплив їх культури позначився безпосередньо на розвитку української культури, особливо в тій частині українських земель, які довгий час знаходились в межах австрійської держави. Цьому також сприяло особливе становище, яке займала німецька література серед усіх літератур світу. Німецька мова, завдяки надзвичайній всебічності своїх духовних зацікавлень, універсальному характеру є найдоступніша для всіх і найбільше притягає чужинців.

Починаючи від Гете, який є одним із перших, хто намагався перетворити німецьку літературу у «світову», мрією німецької культурної еліти було зберегти характер універсальності німецької літератури. Тим і пояснюється багатство німецької перекладної літератури. Важко знайти твір у будь-якій мові, який би не був перекладеним на німецьку мову. Переклад творів якогось письменника на німецьку мову був до певної міри мірилом його величини. Бути перекладеним на німецьку мову означало знайти шлях в культурний світ.

Дослідження показують, що перші спроби познайомити культурну Європу з творчістю великого генія українського народу Т. Шевченка були спрямовані до німецької літератури. Першим твором великого Кобзаря, про який дізнались в німецькомовному середовищі, дослідники вважають поему «Гайдамаки». Ще за життя Т. Шевченка у 1843 році, в журналі «Щорічник слов'янської літератури, мистецтва й науки» редактор цього видання, відомий славіст Ян Петер Йордан звернув на неї увагу німецькомовного загалу. Однак перекладати твори Т. Шевченка на німецьку мову почали значно пізніше. Перше ширше ознайомлення німецькомовного читача з постаттю Т. Шевченка пов'язане з буковинськими культурними колами 70-х років XIX століття. Тодішня українська інтелігенція, вихована в німецьких школах, зв'язана тісними товариськими і культурними взаєминами з місцевими колами німецького громадянства, була немов би призначена для того, щоб рознести славу свого найбільшого поета і таким чином немов задокументувати своє існування, як окремої нації.

У 1870 р. з ініціативи Ісидора Воробкевича, відомого поета і композитора, та Льва Кириловича появилася перша німецька книжка про Т. Шевченка. Вона була видана тірольським поетом Й. Г. Обрістом. Книжка мала назву «Тарас Григорович Шевченко — український поет. Нарис життя.» Додатком до цієї книжки були переклади деяких творів Т. Шевченка (всього 16 творів) серед яких були «Гамалія», «Іван Підкова», три частини з поеми «Гайдамаки», «Тарасова ніч», «Русалка», «Заповіт», «Утоплена». До появи цієї книжки про Т. Шевченка німецькою мовою було написано дуже мало. В 1843 р. появилася коротка рецензія на «Гайдамаки» (в «Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft»), (Jhg. 2 Heft, hrsg. Von J. P. Jordan, Leipzig), а також анонімна стаття про Шевченка під заголовком: «Ein russisches Dichterleben» («Die Gartenlaube», Leipzig, 1862, №28) і праця доктора Цунка з Томуня, яка залишилася ненадрукованою і зберігається в Університетській бібліотеці в Ляйпцігу. Отже, можна сказати, що Обрістова книжка перша ввела Т. Шевченка до німецької літератури, а Георга Обріста можна вважати фундатором німецькомовної шевченкіани. Як автор згаданої вище книжки, він вперше дав ґрунтовну характеристику творчості Т. Шевченка, порівнявши її з по-

езією німецького поета Готфріда Бергера, і цим самим привернув увагу німецьких вчених до української літератури.

Поетичну творчість Шевченка розглядає Обріст у зв'язку з українською народною словесністю, бо, на його думку «Шевченкова муза виявляє не одну схожість із музою славного німецького поета Бюргера. Як не можна належно оцінити поезію Бюргера щодо її внутрішньої суті, не знаючи німецької пісенної творчості, так само у відношенні до Шевченкової поезії. Здається, ця річ неможлива».

Визвольні ідеї, що пронизують всю поетичну творчість Т. Шевченка, наводять на думку авторіві «Проти невільницькі пісні Лонгфелло чи пісні Беранже, а «Катерина» нагадує йому «сільські оповідання», але не Авербахові, а Єремії Готгельфа.

На думку Обріста, саме в соціальних поезіях Т. Шевченко виявляє свій найбільший талант. Найбільше уваги Обріст приділяє «Гайдамакам», що він вважає «чудовим та величним» продуктом української літератури. Для свого перекладу він вибрав такі епізоди з «Гайдамаків» як «червоний бенкет» та «Гонта в Умані». Хоч переклади Й. Г. Обріста були непоетичні, важко сприймалися німецьким читачем, однак довгі роки його праця була одним із головних джерел для ознайомлення іноземців з українським поетом.

В 1873 р. в новому виданні «Загальної історії літератури» Шерра можна знайти рядки, присвячені Т. Шевченкові (Dr. Johannes Scherr, «Allgemeine Geschichte der Literatur», IV Aufl., Stuttgart, 1873). Згодом в аналогічній історії літератури Карпелеса (Gustav Karpeles, «Allgemeine Geschichte der Literatur», Berlin, 1891), крім короткої характеристики поета, приводиться текст «Заповіту» в Обрістовім перекладі.

Незважаючи на те, що книжка Обріста не знайшла великого відгуку в широких колах німецького громадянства, але все-таки викликала зацікавленість серед німців, які проживали на Буковині.

Згодом появились нові переклади невідомого перекладача, рукопис яких зберігається в Українському музеї Визвольної Боротьби в Празі. Варті уваги були переклади Кесарія Білиловського (1859–1934), Ксенофонта Климкевича (1835–1881) та Петра Скобельського (1849–1912).

І з середовища прихильників Шевченкової музи вийшов автор найкращих на той час праць про Шевченка Карл Еміль Француз (1848–1904). В своїй праці «Vom Don zur Donau» він присвятив Т. Шевченкові дві статті: «Die Literatur der Kleinrussen» і «Taras Schewtschenko» [7, с. 86].

К. Е. Француз глибоко відчуває творчість Т. Шевченка. Він підкреслює, що Шевченко — не тільки геній сам по собі, в ньому втілений поетичний геній українців; його муза об'єднує всі характерні риси української літератури. «Хто характеризує Шевченка, — пише він, — дає одночасно також загальний образ політичних змагань його народу». К. Е. Француз був наочним свідком Обрістового захоплення Шевченком. Шевченка він вважає не тільки найбільшим співцем свого народу, але й поетом абсолютної вартості, і те, що зміг створити Шевченко, забезпечує йому безсмертність. Таку оцінку диктує авторіві не співчуття долі поета, не симпатія до його народу, а його критичне переконання.

Талановитість Тараса Шевченка — безмірно глибока і багата. Найважливішим є те, що він наскрізь національний.

До численних праць, що стосувалися творчості Т. Шевченка потрібно віднести статтю Вальдемара Каверав (Kawerau) «Taras Schewtschenko», вміщену в «Magazin für die Literatur des Auslandes» (Берлін, рік 47, № 12, с. 183–185). В цій статті наведені уривки деяких поезій в перекладі Обріста.

Впродовж 80–90-х років минулого століття в німецькій літературі майже не було згадок про Шевченка.

У 1904 році появилася праця С. Шпойнаровського «Schewtschenkos ausgewählte Gedichte», яка вміщала 26 перекладів поезій Т. Шевченка.

У 1914 р. Олександр Попович разом з редактором місячника «Ukrainische Rundschau» Володимиром Кушніром видали працю, присвячену 100-річному ювілею від Дня народження Шевченка «Sonderheft gewidmet Taras Schewtschenko zur Jahrhundertfeier seiner Geburt».

Чимало статей про Шевченка було написано такими видатними вченими, як І. Франко, В. Гороховський, О. Туринський, В. Фішер, Ю. Вірґінія та інші. Б. Бензар в авторефераті канд. десерт. [1, с. 16] стверджує, що І. Франко був першим українським ученим, який глибоко та всебічно, з революційно-демократичних позицій висвітлив творчість Шевченка. Перекладознавчо-історичний аспект німецькомовної поетичної Шевченкіани І. Франка, висвітлено у статті І. Теплового «Німецькомовна поетична Шевченкіана І. Франка». Широкий відгук в німецькій пресі знайшла книжка Ю. Вірґінії «Ausgewählte Gedichte von Taras Schewtschenko», яка вміщала 30 перекладів поезій Шевченка.

Під час світової війни у німецькому суспільстві зароджується інтерес до всього, що зв'язане з Україною, отже і до української культури і літератури. В цей період з'являються нові переклади. У тижневику «Ukrainische Nachrichten» Остап Грицай друкує понад 30 перекладів поезій Т. Шевченка, які дійсно збагачують німецьку «шевченківську» літературу. У тому ж тижневику «Ukrainische Nachrichten» друкуються численні інформаційні статті про Шевченка українських авторів: Л. Цегельського, П. Карманського, О. Грицай, М. Троїцького, а також болгарського вченого Івана Шішманова і хорватської письменниці Ади Недзьвецької. Крім того, цей часопис умістив ще присвячені пам'яті Шевченка поезії: оригінальну, написану німецькою мовою поезію Остапа Грицай «Dem Genius der Ukraine» та перекладену на німецьку мову О. Грицаєм поезію болгарського поета Сергія Чілінгірова «Тарас Шевченко».

У 1916 р. вийшла у Відні, загально визнана за найкращу, монографія Альфреда Єнсена «Taras Schewtschenko. Ein ukrainisches Dichterleben».

У часописі «Ukrainisches Korrespondenzblatt» про Шевченка пишуть В. Будзинівський, Т. Галін, О. Попович та німець А. Крум.

Після війни німецька література про Шевченка невпинно збагачується. Появляються переклади та статті про Шевченка талановитої перекладачки Анни Шарлоти Вуцької, яка перекладала також українські пісні, поезії І. Франка, Л. Українки.

Якщо до цього часу Шевченком цікавились часто з політичних мотивів, то тепер зацікавився ним переважно науковий світ. До важливих праць, в яких йшлося про відношення Шевченка до німецької культури, належала стаття О. Поповича «Deutsche Art im Spiegel ukrainischer Dichtung», «Ostdeutsche Monatshefte»,

(Берлін, 1912 р., № 12), а також праця Дмитра Чижевського «Ševčenko und David Strauss».

Науковий характер мала праця Дмитра Дорошенка «Schewtschenko, der grosse ukrainische Nationaldichter» (Берлін, 1929). Журнал «Ukrainische Kulturberichte», що виходив у Берліні, щороку присвячував один випуск Шевченкові. В цьому журналі були надруковані переклади доктора Густава Шпехта та Бруна Гергарда Орліка.

Велику увагу привернула збірка статей про Шевченка та перекладів його творів, яка вийшла під назвою «Taras Schewtschenko. Der ukrainische Nationaldichter» (Берлін, 1937 «Beiträge zur Ukrainakunde»). Особливе значення в цій публікації мала праця професора Кенігсбергського університету доктора Карла Г. Маера, яка була свідченням того, що офіційна німецька наука зайнялась дослідженням творчості українського поета. Автор підкреслює, що німецьке громадянство стало особливо здатним розуміти Т. Шевченка, пізнавши після програної війни, «що означає, як великий народ, бути позбавленим волі, та бути паном у своїй власній хаті». Ця стаття є вираженням не тільки офіційної німецької науки, а й науки нової, проникнутої духом часу та побудованої на національно-соціалістичному світогляді третьої Німеччини.

Автор статі використовує своє широке об'єктивне знання Шевченкової творчості для того, щоб дати не тільки свою суб'єктивну оцінку поета, але і оцінку, критерії якої впливають із національно-організованого життя. Постать Шевченка він розглядає лише з точки зору його прагматичної цінності для організації і розбудови життя нації. Незвичайний інтерес викликає стаття Г. Шпехта «Schewtschenkos Sonderstellung in der neueren Weltliteratur». У своїх міркуваннях автор приходиться до висновку, що в усіх світових літературах нема поета, який би так втілював і символізував духовність і історичну долю своєї нації, як Шевченко. Це об'єктивне висловлення устами чужинця є підтвердженням величчя і геніальності українського поета.

Названі статті є справжнім збагаченням критичної літератури про Т. Шевченка.

Спроби наблизити твори Т. Шевченка до німецькомовного читача припадають на 30-і, 40-і та 50-і роки минулого століття.

Інтерес до творчості Т. Шевченка зріс в австрійській літературі. На початку ХХ століття його поезією зацікавився Р. М. Рільке.

Напередодні Другої світової війни над перекладами творів Шевченка працювали німецькомовні поети та літератори, які під час гітлерівського режиму жили як емігранти в Радянському Союзі. Ці літературні діячі започаткували один з найбільших проектів з перекладу творів Т. Шевченка на німецьку мову. Цей проект з'явився наприкінці 30-х років. Участь в проекті перекладу «Кобзаря» брали шість літераторів, серед яких відомий німецький поет, пізніше міністр культури НДР Альфред Курелла, перекладач творів І. Франка Еріх Вайнерт, віденський перекладач Гуго Гуперт та ін. Рукопис перекладів було здано до друку в 1940 році. В 1941 році друкарня, куди був зданий рукопис була знищена. Лише в 1951 році на підставі копій було видано двотомний німецькомовний «Кобзар».

Значне місце серед перекладів творів Шевченка займають переклади Е. Вайнерта (всього 68 творів). Вони адекватні Шевченковим творам високою поетичністю, точністю відтворення форми і змісту, ідейною спрямованістю.

Однією з найактивніших ланок взаємодії українського письменства із західноєвропейськими літературами є Німецька шевченкіана. З німецькою літературою пов'язані ті витоки, які вперше стали ґрунтом для активного засвоєння Шевченкової творчості за межами України загалом і в німецькомовному культурному просторі зокрема.

Німецька шевченкіана має значні досягнення у розкритті Кобзаря як світоча вселюдської культури, однак вона потребує дальшого постійного збагачення як у галузі перекладу, так і наукового осмислення.

Поезія Шевченка залишається актуальною і тепер. Шевченкове слово повертається в Україну, щоб розбудити приспаний невільництвом дух, вселити у свідомість народу віру в кращий день, підняти націю, запалити енергію творення нової долі. Не можна не згадати значення перекладу твору «Гайдамаки», зробленого Еріхом Вайнертом, а саме: найбільш драматичної частини поеми — «Гонта в Умані» у світлі останніх подій в Україні.

Доцільно підкреслити, що і на відстані часу поезія Т. Шевченка не втрачає свого актуального звучання. Світова велич Шевченка зростає з кожним днем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бендзар Б. Вклад Івана Франка в справу популяризації надбань української літератури серед австрійців та німців // Іван Франко. Статті і матеріали. Українське літературознавство: Міжвідомчий республіканський збірник. Вип. 3. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1968. С. 83–88.
2. Гузар І. Шевченко і Гете — універсальні генії // Вибрані праці про Сквороду, Т. Шевченка і І. Канта / І. Гузар. — Донецьк, 2004. — С. 207–221.
3. Дзюба І., Жулинський М. На вічному шляху до Шевченка // Спогади про Тараса Шевченка / Дзюба І., Жулинський М. — К., 1982. — С. 72.
4. Зимомря М. Засвоєння доробку Тараса Шевченка у силовому полі німецькомовного культурного простору / М. Зимомря, І. Зимомря // Наукові записки. Серія : Літературознавство / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка; [редкол. : М. П. Ткачук та ін.]. — Т., 2013. — Вип. 37. — С. 315–328.
5. Теплий І. Німецькомовна поетична шевченкіана Івана Франка / І. Теплий // Укр. літературознав. — Вип. 72. — С. 172.
6. Франко І. Шевченко по-німецьки / Іван Франко // Твори: У XX т. — К. : Держ. вид-во худ. л-ри, 1955. — Т. XVII. — С. 144–148.
7. Franzos K. E. Vom Don zur Donau. Neue Kulturbilder aus «Halb-Asien». Band I / Franzos K. E. — Leipzig, 1878. — S. 86.